

УДК 378.147:75

Д. О. Кудренко

Криворізький державний педагогічний університет

**ТРАНСФОРМАЦІЯ ФОРМИ В ПОРТРЕТНОМУ ЖИВОПИСІ ЯК
ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНЬО-ГРАФІЧНИХ
КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ СТУДЕНТІВ МИСТЕЦЬКИХ
СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ**

У статті автором розкрито поняття «художньо-графічної компетентності» студентів мистецьких спеціальностей. Визначено портретний живопис як одну з найважливіших навчальних дисциплін студентів мистецьких спеціальностей. Подано характеристику таким виражальним засобам у портреті, як «стилізація» та «трансформація». Зазначено, що трансформація форми в портретному живописі є дієвим засобом формування художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей. Запропоновано основні етапи роботи над портретом, розкрито специфічні особливості художньої трансформації та процесу стилізації, а також подано рекомендації щодо роботи над художньою трансформацією та стилізацією у портреті для студентів мистецьких спеціальностей.

Ключові слова: компетентнісний підхід, художньо-графічні компетентності, студенти мистецьких спеціальностей, портретний живопис, стилізація, трансформація.

Постановка проблеми. У сучасній світовій практиці організації та здійснення навчального процесу у вищій школі феномен компетентності є вузловим, стрижневим явищем, а компетентнісний підхід вважається основою оновлення системи вищої освіти, підготовки майбутнього спеціаліста нової формації, найефективнішим напрямом оптимізації навчальної діяльності, який забезпечує підготовку фахівця відповідно до сучасних вимог суспільства. Компетентнісний підхід має для вищої освіти велике методологічне й дидактичне значення, він спроможний більш адекватно виявити результативність занурення студентів як майбутніх фахівців у освітній процес. За допомогою інструментарію компетентнісного підходу можна здійснити об'єктивну оцінку теоретичної підготовки майбутніх спеціалістів і спроможності застосовувати набуті знання, уміння й навички як у навчальних, так і у професійних, соціальних, повсякденних ситуаціях.

У сучасних дисертаційних роботах вітчизняних учених, дослідників констатується той факт, що компетентнісний підхід нині пройшов стадію первинної методологізації й відіграє роль наукової парадигми. Це твердження базується на систематизації наукового доробку фундаторів компетентнісного підходу – Е. Зеєра, І. Зимньої, В. Лугового, О. Пометун, О. Савченко, А. Хуторського та інших.

За період навчання на художньо-графічному факультеті студенти вдосконалюють уже набуті за попередні роки навчання компетентності (предметні, соціальні, загальнокультурні, правові, ІТ-компетентності, здоров'язбережувальні, компетентності саморозвитку) та оволодівають широким спектром новітніх предметних або предметно зорієнтованих компетентностей, безпосередньо пов'язаних з обраною спеціальністю. Безумовно, кожен різновид компетентностей відіграє певну роль у становленні професіонала-фахівця. Та для студентів мистецьких спеціальностей, на нашу думку, стрижневими повинні бути саме ті, що безпосередньо пов'язані зі специфікою майбутньої художньої або художньо-педагогічної діяльності. Ми визначаємо такою компетентністю, сутнісно важливою для професійного формування й розвитку студента, – компетентність художньо-графічну. Ця компетентність має метапредметний характер, оскільки застосовується й надалі може бути використана в кількох видах діяльності.

Контент-аналіз науково-педагогічних розвідок переконує, що словосполучення «художньо-графічна компетентність» є малоактивованим у роботах, присвячених професійному становленню студентів мистецьких спеціальностей. Ситуація, що склалася, не може бути виправданою з точки зору популярності й затребуваності на сучасному ринку освітніх послуг саме цього напрямку (дизайн, рисунок, живопис) навчально-професійної підготовки.

Аналіз актуальних досліджень. Зростання ролі та значення образотворчого мистецтва, графічного дизайну зазначено в наукових дослідженнях (О. Рудницька, Л. Масол, М. Пічкур) як тенденція, що підсилюється з року в рік, тож зростає й попит на фахівців, які спеціалізуються в галузі образотворчого мистецтва [9; 4; 7]. Наслідком цієї тенденції можна розглядати необхідність підготовки фахівців (учителів образотворчого мистецтва, майбутніх дизайнерів, художників-оформлювачів, художників-проектувальників тощо), орієнтованих на специфічні запити споживачів і ситуацію на ринку праці.

У науково-методичній літературі поняття «художньо-графічні компетентності» визначається як знання студентами системи максимального обсягу художніх засобів (технологій, технічних прийомів, закономірностей зображення), важливих закономірностей сприйняття художнього твору, вміння здійснювати пошук і знаходити нові засоби художнього вираження, систематично застосовувати знання з метою вивчення й використання відібраних художніх засобів живопису [6, 446]. На думку Л. Масол, художньо-графічна компетентність – це здатність керуватися набутими художніми знаннями й уміннями, готовність використовувати отриманий досвід у самостійній діяльності згідно з універсальними загальнолюдськими естетичними цінностями та власними духовно-світоглядними позиціями [4, 158]. За І. Ревенко, досліджуване поняття розглядається як здатність самостійно вирішувати завдання, пов'язані з художнім сприйняттям та інтерпретацією творів мистецтва різних видів і жанрів та мистецтвом у різноманітних проявах художньої

діяльності [8, 42]. М. Пічкур визначає художньо-графічну компетентність як сукупність інструментальних компетенцій – результат навчання за курсами професійно зорієнтованих і спеціальних дисциплін, які характеризуються загальними знаннями, уміннями й навичками з навчально-професійної діяльності [7, 87].

Отже, проведений аналіз поняття «художньо-графічна компетентність» дозволяє розглядати художньо-графічні компетентності студентів мистецьких спеціальностей як складну професійно-особистісну властивість, в основі якої є органічне сполучення індивідуальних творчих здібностей індивіда, його художньо-образного мислення, здатності й готовності здійснювати художню та художньо-педагогічну діяльність на професійному рівні, а також комплексу мистецьких знань, практичних умінь і навичок, що застосовуються з метою гармонізації та естетизації навколишнього середовища, досягнення високого рівня майстерності.

На наш погляд, художньо-графічна компетентність студентів мистецьких спеціальностей постає як професійно-особистісний феномен і включає низку складових компетентностей, що її характеризують і взаємодоповнюють. Уважаємо, що художньо-графічна компетентність перебуває в тісному взаємозв'язку з художньо-інтерпретаційною, художньо-композиційною, художньо-проектною, художньо-творчою, художньо-естетичною компетентностями.

Метою публікації є дослідження можливостей трансформації форми в портретному живописі як одного з дієвих засобів формування художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей.

Виклад основного матеріалу. Портретний живопис є важливою навчальною дисципліною в системі підготовки студентів мистецьких спеціальностей. Зауважимо, що портрет – це не просто фіксація зовнішніх рис, а створення неповторного образу, у якому виражається пропущене через уяву й почуття враження про портретовану модель. Ґрунтуючись на потребі відтворення внутрішнього світу людини, художник будує всю образотворчу сторону портрета, використовуючи художні засоби виразності. Концепція особистості в портреті перебуває в складній залежності від світогляду, естетичних і соціальних ідеалів, від стилю певного часу. Цілісному сприйняттю зображення моделі сприяє відповідний колорит, який доповнює емоційну напруженість портрету – образу [2, 118].

Практика образотворчого мистецтва встановила деякі особливості, за якими досвідчений художник чи мистецтвознавець, зазвичай, відрізняє портрет від непортрета, тобто від вигаданого, узагальнюючого образу. Однією з подібних вирішальних ознак є схожість із моделлю (оригіналом). Зрозуміло, що в різних випадках характер, глибина схожості бувають різноманітними. При цьому реалістична схожість завжди є не що іншим, як відображення у творах мистецтва суттєвих рис моделі за відсутності рис, що з нею не асоціюються. Дуже важливе й інше: якою б не була схожість портрета з моделлю, його не можна назвати гарно виконаним портретом,

якщо він не буде ще й художнім образом. Уміти відтворити зовнішні риси є вже своєрідним талантом, але портрет цим не закінчується. Справжній портрет – це художній витвір, у якому є не лише зовнішня схожість, але й душа оригіналу. Створюючи художні образи, головним завданням є не відтворення предмету з фотографічною точністю, а перетворення його за допомогою засобів художньої виразності. Тобто, творчо переробляючи риси обличчя в художні образи мистецтва або дизайну, важливим є дійти до певних узагальнень. Для цього слугує творча стилізація – процес активного відбору найбільш істотних особливостей форми, свідомо відмова від другорядного, синтез пластичної форми (спрощення рис обличчя до межі пізнаваності) [5, 50].

Проте, спростити форму не значить збіднити її. Це означає – підкреслити виразні сторони, випустивши малозначні деталі засобами форми, кольору, деталізації об'єкта, відмовитися від передачі об'єму. У будь-якому разі, творча стилізація завжди носить індивідуальний творчий характер і має на увазі авторське бачення й переробку явищ навколишньої дійсності, а також носить креативний творчий початок. В основі всіх видів і методів стилізації лежить принцип художньої трансформації реальних природних об'єктів за допомогою різних образотворчих засобів і прийомів. Здебільшого, трансформація відбувається шляхом спрощення й узагальнення форми зображуваного об'єкта (наприклад, збільшення або зменшення частин об'єкта, зміни кількості деталей, природного кольору; об'єднання різних частин стилізованого зображення що дозволяє створити максимально виразний образ) [3, 320].

Отже, головною метою художньої трансформації портрету є створення максимально виразного образу, наповненого емоційністю, яскравістю запам'ятовування, недосяжних у реалістичному зображенні. Існує відмінність між творчим завданням і нетворчим, що виявляється через характер змінення структурних частин завдання, тобто: якою мірою цей процес запрограмований готовими настановами чи навпаки потребує самостійних, пошукових форм діяльності. Навчальне та творче завдання істотно розрізняються, оскільки вони відмінні за своїм призначенням. Проте існує ціла низка факторів, що вказують на спорідненість і єдину реалістичну основу завдань. Наприклад, виразні якості живописного твору є відокремлюючими особливостями як творчих, так і навчальних робіт. Різниця полягає в рівні їх вирішення. Так, у творчих роботах подібні риси доведені до рівня високої якості, що сприяє створенню художнього образу. У навчальній роботі виразність зображення визначається завданнями, які описуються в навчальних програмах і є обов'язковими. Творчий процес – це процес перетворення результатів спостереження на художній образ. Зі свого боку, художні образи формуються поступово, у процесі пильного спостереження, а також осмислення особливостей побудови форми предметів і зображення їх на площині засобами малюнка й живопису, насамперед, за законами реалістичного мистецтва [1, 26].

Для формування художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей пропонуємо розглянути основні етапи роботи над портретом, встановити особливості художньої трансформації та розкрити процес стилізації, а також визначити рекомендації щодо роботи над художньою трансформацією та стилізацією в портреті.

Створюючи портрет як художній образ, живописець використовує свої неповторні фарби, вибір яких обумовлений не обов'язково образом портретованого, а безпосередньо творчими особливостями самого майстра, специфікою його творчості. Разом із тим, варто підкреслити, що яким би яскравим і цікавим за кольоровим рішенням не був портрет, він не вартий уваги, якщо не уособлює правдиве виявлення зображуваного образу й характеру особистості. Тому, необхідно дотримуватися такого алгоритму створення портрету засобами трансформації форми:

1. Вибір натурника – один із найвідповідальніших етапів. Обираючи натуру для майбутнього портрету, необхідним є врахування його характерних особливостей, темпераменту, особистісних якостей, адже від цього залежить вибір колориту та інших виражальних засобів.

2. Вибір матеріалу для створення творчої роботи.

3. Знайомство з творчими наробками відомих художників, які працювали в портретному жанрі.

4. Створення начерків, замальовок обраної натури з метою ознайомлення з притаманними їй зовнішніми рисами.

5. Багаторазове створення етюдів натури в різноманітних ракурсах і за різного освітлення (денне, штучне) задля вибору найбільш вдалого, гармонійного.

6. Створення композиції: вибір формату, розміру, точки зору, ракурсу натури, можливість використання предметів і драпувань у довколишньому інтер'єрі, що дозволить прослідкувати й утілити в портреті взаємозв'язок визначених форм, а також доповнити образ натури (наприклад, використання в композиції портрету предметів різної фактури, розміру й матеріалу, що дозволяє збагатити живописне бачення, погодити частини в нероздільній єдності).

7. Створення основного ескізу. Головне завдання – визначення стану натури (від цього залежить колорит портрету), визначення з натурною постановкою, освітленням, ракурсом, точкою зору; встановлення основних світло-тіньових відношень. Важливою є не детальна проробка портрету, а загальне враження від задуму, основні світло-тіньові та колористичні відношення.

8. Створення картону – побудова композиції в натуральному масштабі, з детальною конструктивною проробкою всіх деталей і перенесення зображення в оригінальний формат для роботи в кольорі.

9. Створення портрету в чистовому варіанті. Відрізняється своєю довготривалістю та кропіткою проробкою деталей. Під час роботи над оригіналом доцільним є спиратися на ескізи та інші наробки, використовувати пошуковий матеріал.

Особливості художньої трансформації та процес стилізації.

Мета художньої трансформації портрету: створення максимально виразного образу.

Етапи процесу стилізації:

1. Початковий етап переробки природних форм в умовно декоративний: натурні зарисовки, начерки, етюди – головна мета – передати найбільш характерні риси об'єкту зображення.

2. Інтерпретація конкретної зовнішності моделі в стилізованому художньому образі – узагальнення контурів природної форми. Стилiзація допускає умовно й довільно змінювати розміри предметів, їх колір, тональні відносини й варіювати ними. Отже, реалістичне зображення перетворюємо на стилізоване (відкидаємо «зайве», прибираємо другорядні й повторювані деталі, залишаємо тільки те, що необхідно для визначення об'єкту зображення, спрощуємо форму).

3. Окремі впізнавані частини зображення (рисини обличчя) замінюємо абстрактними елементами (це дозволяє створити нереалістичне зображення, яке часто відрізняється від початкового образу).

4. На стадії стилізованого зображення можна використовувати декор для показу фактури, текстури, аксесуарів.

Рекомендації щодо роботи над художньою трансформацією та стилізацією в портреті

1. Виявити найбільш яскраво виражені особливості форми, її силуету, ракурсів.

2. Брати до уваги пластичну спрямованість і використовувати напрям розвитку форми для гармонійного компонування зображення.

3. Ураховувати характер силуету (прямолінійні, обтічні, ритмічні – обрати статичну чи динамічну побудову зображення).

4. Знайти цікавий ритм, групування форм, елементів, відібрати найбільш доречні для конкретної натури деталі.

5. Детально вивчити будову, розташування й угруповання деталей, колористичні особливості зображуваного об'єкта, адже це дозволяє здійснити декоративну переробку зображення.

Як бачимо, процес трансформації форми під час роботи над портретом сприяє виявленню, формуванню й розвитку таких складників художньо-графічних компетентностей, як: художньо-інтерпретаційна, художньо-композиційна, художньо-проектна, художньо-творча, художньо-естетична.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Сучасна мистецька освіта й сучасна образна мова в портретному живописі повинні ґрунтуватися на всьому розмаїтті виражальних засобів художнього процесу. Трансформація форми в портретному живописі – це не лише фіксація зовнішніх рис особистості, а створення неповторного образу, у якому виражається пропущене через уяву й почуття враження про портретовану модель. Студенти мистецьких спеціальностей повинні бути обізнані не лише із суто реалістичним баченням і відтворенням дійсності, а

й користуватися можливостями трансформації натури як засобом формування багатогранних і глибоких образів, що, разом із тим, сприяє формуванню в них художньо-графічних компетентностей. У подальшій роботі над дослідженням планується розробка спецкурсу для студентів мистецьких спеціальностей «Трансформація форми в портретному живописі», що має забезпечити вдосконалення художньо-графічних компетентностей та їх складників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Габричевский А. Г. Искусство портрета : сборник статей / А. Г. Габричевский. – М. : Государственная Академия Художественных наук, 1928. – 111 с.
2. Ельшевская Г. В. Модель и образ. Концепция личности в русской и советской портретной живописи / Г. В. Ельшевская. – М. : Сов. художник, 1984. – 213 с.
3. Зингер Л. С. О портрете. Проблемы реализма в искусстве портрета / Л. С. Зингер. – М. : Сов. художник, 1969. – 463 с.
4. Масол Л. М. Формування базових компетентностей учнів загальноосвітньої школи у системі мистецької освіти / [Л. Масол, Н. Митропольська, В. Рагозіна та ін.] ; за наук. ред. Л. Масол. – К. : Педагогічна думка, 2010. – 232 с.
5. Морозов А. И. Художник и мир личности: Творческие проблемы современной советской портретной живописи / А. И. Морозов. – М. : Сов. художник, 1981. – 167 с.
6. Отич О. М. Мистецтво у системі розвитку творчої індивідуальності майбутнього педагога професійного навчання: теоретичний та методичний аспекти : монографія / О. М. Отич ; за наук. ред. І. А. Зязюна. – Чернівці : Зелена Буковина, 2009. – 752 с.
7. Пічкур М. О. Оволодіння засобами композиції – об'єктивна передумова формування художньо-творчої компетентності майбутнього дизайнера / М. О. Пічкур // Теоретико-методологічні аспекти мистецької освіти: здобутки, проблеми та перспективи : матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (1 листопада 2012 р.). – Умань : ПП Жовтий О. О., 2012. – С. 86–89.
8. Ревенко І. В. Художньо-естетична компетентність учителя як показник його професійної культури / І. В. Ревенко // Мистецтво і освіта. – 2007. – № 3. – С. 139–146.
9. Рудницька О. П. Педагогіка: загальна та мистецька : навчальний посібник [для студ. вищ. навч. закладів] / О. П. Рудницька. – К. : АПНУ, 2002. – 270 с.

РЕЗЮМЕ

Кудренко Д. А. Трансформація форми в портретній живописі як средство формування художественно-графических компетентностей студентов художественных специальностей.

Целью публикации является исследование возможностей трансформации формы в портретной живописи как одного из действенных средств формирования художественно-графических компетентностей студентов художественных специальностей.

Результат исследования. В статье автор раскрывает понятие «художественно-графической компетентности» студентов художественных специальностей как сложное профессионально-личностное свойство. В нем сочетаются: индивидуальные творческие способности индивида, его художественно-образное мышление, способности и готовности осуществлять художественную и художественно-педагогическую деятельность на профессиональном уровне, а также

комплекс художественных знаний, практических умений и навыков, применяемых с целью гармонизации окружающей среды, достижение высокого уровня мастерства. Автор считает, что художественно-графическая компетентность студентов художественных специальностей выступает как профессионально-личностный феномен и включает ряд составляющих компетентностей, которые ее характеризуют и дополняют, а именно: художественно-интерпретационная, художественно-композиционная, художественно-проектная, художественно-творческая, художественно-эстетическая компетентности. Определяет портретную живопись как одну из важнейших учебных дисциплин студентов художественных специальностей. Дает характеристику таким выразительным средствам в портрете как «стилизация» и «трансформация». Отмечает, что трансформация формы в портретной живописи является действенным средством формирования художественно-графических компетентностей студентов художественных специальностей. Считает, что главной целью художественной трансформации портрета является создание максимально выразительного образа, наполненного эмоциональностью, яркостью запоминания, которых не просто достичь в реалистическом изображении.

Практическое значение исследования. Автор предлагает основные этапы работы над портретом, раскрывает специфические особенности художественной трансформации и процесса стилизации, а также дает рекомендации относительно работы над художественной трансформацией и стилизацией в портрете для студентов художественных специальностей.

Выводы и перспективы дальнейших научных исследований. Современное художественное образование в портретной живописи должно основываться на всем разнообразии выразительных средств художественного процесса. Трансформация формы в портретной живописи – это не только фиксация внешних черт личности, а, в первую очередь, создание неповторимого образа, в котором выражается пропущенное через воображение и чувство впечатление о модели. Студенты художественных специальностей должны быть ознакомлены не только с сугубо реалистическим видением и воспроизведением действительности, но и пользоваться возможностями трансформации натуры как средством формирования многогранных и глубоких образов, что, способствует формированию у них художественно-графических компетентностей. В дальнейшей работе над исследованием планируется разработка спецкурса для студентов художественных специальностей «Трансформация формы в портретной живописи», который должен обеспечить совершенствование художественно-графических компетентностей и их составляющих.

Ключевые слова: компетентностный подход, художественно-графические компетентности, студенты художественных специальностей, портретная живопись, стилизация, трансформация.

SUMMARY

Kudrenko D. A. Transformation of the form in portrait painting as a means of formation of artistic graphic competency of art specialties students.

The purpose of the publication is the study of the possibilities of form transformation in portrait painting as one of the effective means of forming artistic graphic competency of art specialties students.

Result of the study. In the article the author reveals the concept of “artistic graphic competency” of art specialties students as a complex professional and personal quality. It combines: creative abilities of the individual, his artistic and imaginative thinking, his ability and readiness to carry out artistic and artistic-pedagogical activities at the professional level, as well as a complex of artistic knowledge, practical skills and skills used to harmonize the environment, achieving a higher level skill. The author believes that the artistic graphic competency of art specialties students is a professional and personal phenomenon and includes a number of constituent competences that characterize and supplement it, namely: artistic-interpretational, artistic-compositional, artistic-design, artistic-creative, artistic-aesthetic competence. Portrait painting is defined as one of the most important academic disciplines of art students. Characteristics of such expressive means in the portrait as “stylization” and “transformation” are given. It is noted that the transformation of the form in portrait painting is an effective tool for the formation of artistic graphic competency of art specialties students. He believes that the main goal of the artistic transformation of the portrait is to create the most expressive image, filled with emotion, brightness of memorization, which is difficult to achieve in a realistic image.

The practical significance of the study. The author offers the main stages of work on the portrait, reveals the specific features of artistic transformation and the process of stylization, and also gives recommendations on the work on artistic transformation and stylization in the portrait for art specialties students.

Conclusions and prospects for further research. Modern art education in portrait painting should be based on all the variety of expressive means of the artistic process. Transformation of the form in portrait painting is not only a fixation of the external features of the personality, but, first and foremost, the creation of a unique image in which the impression and model are expressed through the imagination and feeling. Art specialties students should be acquainted not only with a purely realistic vision and reproduction of reality, but also use the possibilities of transformation of nature as a means of forming multifaceted and deep images, which helps them to develop artistic graphic competency. In further work on the study, it is planned to develop a special course for art specialties students “Transformation of the form in portrait painting”, which should ensure the improvement to art specialties students and their competency.

Key words: competency approach, artistic graphic competency, students of art specialties, portrait painting, stylization, transformation.